

HOMONÍMIA ÉS GYAKORISÁG

Mokány Katalin—Mokány Sándor

Rövidesen kezünkben tarthatjuk nyelvtudományunk újabb jelentős közösségi vállalkozásának, a Mai magyar nyelv gyakorisági szótárának (GySz.) első kötetét. Benne öltött testet a négy kötetre tervezett teljes korpusz e g y n e g y e d e , mégpedig a négy fő műfaji-stilisztikai kategória (elbeszélő széppróza; dráma; tudománynépszerűsítés, ismeretterjesztés; időszaki sajtó, rádió, televízió) közül az első típusra eső — 500 000 szövegszónyi — részkorpusza.

A GySz. jelöli — többek között — a KELEMEN JÓZSEFTŐL gondosan összeállított h o m o n i m a j e g y z é k (KHj.) alapján különböző nyelvi folyamatok eredményeként keletkezett azonos hangsorú s z ó p á r o k a t ($H^1 \leftrightarrow H^2$), illetve s z ó c s o p o r t o k a t ($H^1 \leftrightarrow H^2 \leftrightarrow H^3 \dots \leftrightarrow H^n$). Tanulmányunkban elsősorban azokkal a homonimákkal és gyakoriságukkal foglalkozunk, amelyeknek mindegyik tagja jelen van ebben a részkorpuszban. Ezeket t e l j e s h o m o n i m á k n a k (TH) nevezzük. Megismerkedünk azokkal a homonimacsoportokkal is, amelyeknek a KHj.-ben kettőnél több tagjuk van ugyan, ám ebben a részkorpuszban hiányosak; kettőnél azonban semmi esetre sem lehet kevesebb a számuk. Ezek a k ö z t e s h o m o n i m á k (KH). A részkorpusz felől nézve tudniillik a KH-ák teljeseznek (is) tekinthetők, mivel hiányosságuk, köztességük csak újabb dimenziók (műfaji-stilisztikai kategóriák) vetületében aktualizálódnak. Itt tehát nem csupán számbeli növekedésről, illetőleg kiegészülésről (pl. $H^1 \leftrightarrow H^2 \rightarrow H^1 \leftrightarrow H^n$) van szó, hanem — és szerintünk ez a lényegesebb — a műfaji-stilisztikai kategóriák között főnnálló és a gyakorisági tényező figyelembevételével bizonyára majd jól kitapintható, körvonalazható szűkebb-tágabb belső homonimakapcsolat(ok)ról is. Részkorpuszunk sajnos nem alkalmas ilyen jellegű vizsgálat, felmérés elvégzésére: ezzel bizony várunk kell — erős hittel és nagy-nagy türelemmel felvértezve — a következő részkorpusz(ok) megjelenéséig.

Dolgozatunkban nem vizsgáljuk a KHj.-ből ismert, ám részkorpuszunkban csak e g y e t l e n e g y tagjukkal képviselt, "társtalan"

homonimákat, egyik-másik tagjuk tudnillik recesszív [= rejtett, csak a további részkorpuszok valamelyikében létezik]. Ezeket rejtett vagy recesszív homonimáknak (RH) nevezzük.

A GySz. első kötetének anyagából hiányzó homonimák ismertetéséről is le kell, sajnos, mondanunk, mivel ezeknek minden egyes tagja a feldolgozásra váró korpusz(ok)ban alussza — egyelőre — Csipkerózsika álmát.

Szót kell ejtenünk még a KHj.-ről. Nem lehet feladatunk, hogy rekonstruáljuk mindazokat az elvi-szerkesztési szempontokat, amelyeknek érvényesítésével összeállt a KHj.; néhány apróbb-nagyobb részletkérdésre talán a legszorgosabb kutatás sem deríthetne fényt: felejtethetetlen alkotójával együtt a "mend ozchuz iarov vogmuc" időtlenségébe távozott. Itt és most föltétlenül tudnunk kell azonban azt, hogy a KHj. gerincét az ÉrtSz.-ben, illetve az ÉKsz.-ben levő homonim szavak és szócsoportok összessége alkotja; ezt a nómenklatúrát valamelyest bővítették azok az új homonimák, amelyeket a GySz. anyagán végzett munkálatok hoztak felszínre. Ezeket az új homonim szavakat mutatjuk be csökkenő gyakoriságuk szerint:

1. ${}^2\text{MONDAT}_{62}^1$ fn ${}^1\text{H}_{11}^2$ (~ta vele)	6. PIPA_{13}^1 fn H_1^2 (argó) 'mérges'
2. PONT_{54}^1 fn H_4^2 hsz	7. TÖK_7^1 'növény; here stb.' H_1^2 (argó) 'tökéletesen: ~ mindegy
3. ${}^2\text{CSAPAT}_{50}^1$ fn ${}^1\text{H}_{21}^2$ i	8. ÁRADAT_{51}^1 fn H_1^2 'árak adata'
4. DÉLI_{28}^1 '12 órai' H_7^2 'dél (égtáj) felőli'	9. ${}^2\text{UJJÚ}_{41}^1$ ruha ${}^1\text{H}_{31}^2$ ember, állat
5. ${}^2\text{KÉPTELEN}_{22}^1$ 'képessé- gel nem bíró' ${}^1\text{H}_{11}^2$ 'képeket nem tartalmazó'	10. ALMÁS_{11}^1 'gyümölcsös' H_1^2 (argó) 'tárgytalan'

Megjegyzés: 1. A homonimatagok jobb alsó sarka mellé írt indexszám a gyakoriságot mutatja. — 2. Ebben a dolgo-

zatunkban a homonimapárok (-csoportok) hagyományos belső sorrendje gyakoriságuktól függően alakul. Ilyen változ(tat)ás esetén (1. az 1., 3., 5. és 9. homonimapárt) a ${}_2H^1 \leftrightarrow {}_1H^2$ ba 1 alsó sarkába írt indexszám az eredeti (hagyományos) sorrendre utal.

A fenti lista egymaga nem sok lehetőséget ad bármilyen finomabb — hitelt érdemlő — belső csoportosítás elvégzésére. Javíthat azonban ezen a bizonytalan állapoton a TH-ák és az RH-ák azonos anyagának befogása, elemzése. Emeljük ki e listából például a ${}_2\text{MONDAT}_{62}^1$ fn \leftrightarrow ${}_1H_{1}^2$ i (1) és ${}_2\text{CSAPAT}_{50}^1$ fn \leftrightarrow ${}_1H_{2}^2$ i (2). TH-ákat, majd vetítsük melléjük a következő — azonos típusú — lexikai szerkezeti homonimákat:

3. ${}_2\text{VONAT}_{88}^1$ fn \leftrightarrow ${}_1H_{\emptyset}^2$ i	10. ${}_2\text{SZÖVET}_{4}^1$ fn \leftrightarrow ${}_1H_{\emptyset}^2$ i
4. ${}_2\text{FELADAT}_{82}^1$ fn \leftrightarrow ${}_1H_{\emptyset}^2$ i	11. ${}_2\text{KENET}_{2}^1$ fn \leftrightarrow ${}_1H_{\emptyset}^2$ i
5. ${}_2\text{TUDAT}_{54}^1$ fn \leftrightarrow ${}_1H_{\emptyset}^2$ i	12. ${}_2\text{VÁJAT}_{2}^1$ fn \leftrightarrow ${}_1H_{\emptyset}^2$ i
6. ${}_2\text{BEJÁRAT}_{43}^1$ fn \leftrightarrow ${}_1H_{\emptyset}^2$ i	13. ${}_2\text{JÁRAT}_{9}^1$ i \leftrightarrow ${}_1H_{\emptyset}^2$ fn
7. ${}_2\text{FALAT}_{18}^1$ fn, mn \leftrightarrow ${}_1H_{\emptyset}^2$ i	14. ${}_2\text{FOGAT}_{4}^1$ i \leftrightarrow ${}_1H_{\emptyset}^2$ fn
8. ${}_2\text{MÉRET}_{12}^1$ fn \leftrightarrow ${}_1H_{\emptyset}^2$ i	15. ${}_2\text{VARRAT}_{3}^1$ i \leftrightarrow ${}_1H_{1}^2$ fn
9. ${}_2\text{VÁGAT}_{6}^1$ fn \leftrightarrow ${}_1H_{\emptyset}^2$ i	16. ${}_2\text{FONAT}_{1}^1$ i \leftrightarrow ${}_1H_{\emptyset}^2$ fn
	17. ${}_2\text{TÖRET}_{1}^1$ i \leftrightarrow ${}_1H_{\emptyset}^2$ fn

Megjegyzés: 1. Az 1., 2., 4., 7. és 10. homonimapár csak a KHj.-ben szerepel. — 2. A homonimapár hiányzó — receszív, rejtett — elemére zéró (\emptyset) gyakorisági indexszel utalunk.

Listánkból megállapítható, hogy jóval nagyobb a műfajhoz — széprózához — való kötöttségük a deverbális -at, -et névszóképzővel alakult főneveknek, mint a -at, -et verbunképzős igéknek. Az sem érdektelen, hogy az általunk kiemelt TH-ák típusukra való tekintettel nem is oly egyedüliek a KHj.-ben; a tizenhárom RH-val együtt értékes információt tartalmaznak. Az is érdekes tanulságot ígér, ha az evolúciós nyelvészet (evolutionary linguistics) szemszögéből megvizsgáljuk: miként is keletkeztek ezek a homonimapárok. Noha azonos igei tömorfémából meg azonos eredetű és alakú dever-

¹ A termuniussal kapcsolatban lásd KÁROLY SÁNDOR: Általános és magyar jelentés. Budapest 1970. 162.

bális — egyrészt elavulóban lévő névszói, másrészt ma is eleven igei — képzőmorfémákból állnak, névszói részük keletkezésének története mindamellet kétarcú. Ez a kettősség abból adódik, hogy e homonimák egyik csoportja nyelvünk belső törvényei szerint, spontánul keletkezett (a), a másik viszont nem: a nyelvtörténeti adatok tanúsága szerint névszói részük ugyanis nyelvújítási — elvéve külső (idegen) mintát követő — származékszó (b). Lássunk néhány példát a mondottak illusztrálására!

a) csoport: JÁRAT¹ fn [1527: *yaratban*] ↔ JÁRAT² i [1554: *iarata*]; KENET¹ fn [1372 u.: 'kenőcs, balzsam'] ↔ KENET² i [1416 u.: *megkenetiuala*] (TESz.)

M e g j e g y z é s : Azonos vagy hasonló módon jött létre még a 4., 6–9., 16. és 17. sorszámú homonimapár.

b) csoport: FOGAT¹ i [1636: *el-fogatá*] ↔ FOGAT² fn [1815: 'lovaskocsi']; TUDAT¹ i [1527: *meg tudataa*] ↔ TUDAT² fn [1792: *tudatnak*] (NyÚSz.; TESz.)

M e g j e g y z é s : Ide vonható az 1., 3., 10. és valószínűleg a 12., ill. 15. homonimapár főnévi tagja.

Fontosnak véljük felhívni a figyelmet a következő elvi tényre: az ÉrtSz. a homonimák kijelölésében etimológiai-szótörténeti elvet követ. Ennek értelmében különbséget tesz úgynevezett *igazi homonimák* és *álhomonimák* között, az elsők közé sorolva azokat, "1. amelyek az etimológiai kutatások mai eredményei szerint teljesen különböző eredetűek ...", illetőleg "2. amelyek — jövevényszóként — nyelvünkbe más-más közvetítéssel, egymástól függetlenül kerültek, még akkor is, ha végső soron azonos eredetűek" (ÉrtSz. I, XVII–XVIII. o.). Azok az egyező alakú szavak pedig, (1.) "amelyek bizonyos jelentésükben eltérő ejtésűek", (2.) "amelyeknél a jelentésbeli szétválás alaki elkülönüléssel jár együtt", (3.) "amelyeknek szócsaládja világosan szétválik", és végül az igenévszókat is, "mivel szócsaládjuk élesen elkülönül" (uo. XVIII. o.) *álhomonimák* nak minősülnek. A tőlünk kiemelt lexikai-szerkezeti homonimák, már amelyek megvannak az ÉrtSz.-ben, *igazi homonimák* nak vannak minősítve. Megfontolandó szerintünk, hogy minden adott esetben elvszerűnek tekinthető-e ez a besorolás: míg a b) csoportban lévőknek tényleg a *valódi homonimák* között van a helyük, az a) csoport *többsége* voltaképpen *álhomonima*. A nyelv-

történet tehát ellentmond annak, hogy mindeme szópárokat igazi homonimáknak tekintsük. Ha viszont a beszélők nyelvi tudatát vesszük — a szinkrónia szempontjából indokoltan — mértékadónak, akkor természetesen gyakran szembe kerül(het)ünk a nyelvtörténeti tények vallomásával. Több tőlünk megkérdezett egyetemi hallgató tudniillik az a) csoportba tartozó szópárokat éppen úgy (s olyan) homonimáknak érzi, mint a b)-be soroltakat. Látjuk tehát, hogy a valódi homonimák és az álhomonimák megítélésében is vannak finomabb (diszparát) ingadozások, amelyek azonban az evolúciós nyelvészet módszerével többnyire kitapinthatók. Ezek a bizonytalanságok természetesek és helyénvalóak: a szinkróniában és a diakróniában — hiszen mindkettő szorosan összefügg, alátámasztja és kiegészíti egymást — egyaránt hatnak, érvényesülnek a dialektika törvényei, amelyek többek között magukban foglalják az ellentétek egységének és harcának elvét.

A homonimiaosztályok korrelációjának fontosabb számadatai

A KHj. megközelítőleg 870 homonimáját részkorpuszunk három osztályra hasítja. Az elsőbe kerül mind a 168 (+ 19,30 %) TH, mind — a főt kifejtett indokok alapján — az 52 (+ 5,90 %) KH. Együttes számuk, százalékuk: 220 (+ 25,20 %).

A második osztályba a kettősen — a H_n^1 tagjokkal a TH-ákhoz, H_n^2 részükkel viszont a hiányzókhöz (l. alább) — kötődő 176 (+ 20,23 %) RH homonima kerül.

A harmadik osztályt a részkorpuszunkhoz teljesen indifferens, azaz a GySz. első kötetének anyagából hiányzó 474 (+ 54,57 %) homonima alkotja.

Az első osztály homonimacsoportjainak gyakorisági listái

A. Teljes homonimák

$$1.1.1. H^1 f_n \leftrightarrow H^2 f_n$$

1. SZÓ ₆₈₀ ¹ = beszédbeli	3. KAR ₂₅₁ ¹ = testrészt
H ₃ ² = zenében	H ₃ ² = kórus
2. VÉG ₃₄₆ ¹ = határ, befejezés	4. BARÁT ₁₉₄ ¹ = jóbarát
H ₃ ² = textiláru mértéke	H ₇ ² = szerzetes

5. FA₁₉₀¹ = növény
H₄² = zenei hang
6. UJJ₁₄₉¹ = kézen, lábon
H₉² = ruháé
7. ₂LEVÉL₁₁₉¹ = növényi
H₂₉² = írott
8. ₂SZÉL₁₁₀¹ = tárgyé
H₁₀₀² = a levegő áramlása
9. HEGY₇₃¹ = kiemelkedés
H₂₈² = csúcs; ~a valaminek
10. ₂VILLA₅₇¹ = nyaraló
H₁₇² = többágú eszköz
11. DÉL₅₃¹ = idő
H₁₂² = égtáj
12. ₂NYELV₄₀¹ = beszélt nyelv
H₃₆² = testrész
13. FOGOLY₃₇¹ = személy
H₁² = madár
14. ₂HOLD₂₃¹ = területmérték
H₂₂² = égitest
15. ₂CSÍK₂₁¹ = sáv
H₁² = állat
16. ₂PARADICSOM₁₉¹ = növény
H₁₀² = édenkert
17. HALÓ₁₇¹ = halászé
H₆² = -szoba
18. ₂MENTE₁₂¹ = menése
H₂² = kabátféle
19. ₂DUMA₁₂¹ = beszéd (argó)
H₁² = orosz tanácskozó testület
20. JÁRÁS₁₀¹ = mozgás faja
H₅² = megye része
21. ADÓ₈¹ = kivetett pénzösszeg
H₄² = személy; rádió-, tv-
22. ₂AKNA₈¹ = robbanólövedék
H₁² = üreg
23. BÚCSÚ₆² = elköszönés
H₅² = emlékűnnep
24. ÁRADAT₅¹ = vminek nagy tömege; árvíz
H₁² = árák adata
25. ₂HUZAT₅¹ = légáram
H₁² = ágyneműre
26. TÖKE₄¹ = fáé
H₁² = pénzügyi
27. MÉH₃¹ = állat
H₃² = testrész
28. TÖR₃¹ = szűrőeszköz
H₂² = hurok

29. KARTON ₂ ¹ = papírlap	34. KARAJ ₁ ¹ = húsfajta
H ₂ ² = ruhaanyag	H ₁ ² = karéj
30. RÁNTÁS ₂ ¹ = kötélés stb.	35. LÍRA ₁ ¹ = hangszer; költői műfaj
H ₂ ² = étel	H ₁ ² = pénznem
31. GULYÁS ₂ ¹ = személy	36. RÁK ₁ ¹ = állat
H ₁ ² = étel	H ₁ ² = betegség
32. ₂ SZAK ₂ ¹ = szakma, tudomány	37. SZAKI ₁ ¹ = szaktárs
₁ H ₁ ² = idő-, vers-; szakasz	H ₁ ² = szakaszvezető
33. DIÉTA ₁ ¹ = étrend	
H ₁ ² = országgyűlés	

Listánkból jól kivehető az a gyakorisági — többnyire jelentős — diszproporció, belső feszültség, amely h u s z o n k é t homonimapár H¹-e és H²-je között fönnáll. — A gyakorisági tényező t i z e n k é t homonimapárban megváltoztatta a belső — hagyományos — sorrendet.

1.1.2. H¹ i ↔ H² i

1. VESZ ₄₈₉ ¹ = vásárol; meg-	6. ₂ ELLÁT ₃₃ ¹ = vmivel
H ₁₂ ² = (el)vész, elpusztul	₁ H ₁₀ ² = vmeddig
2. MER ₁₁₇ ¹ = merészel	7. ₂ LEHAJT ₃₃ ¹ = fejet; italt
H ₂ ² = merít	₁ H ₃ ² = állatot; járművel; megőröl
3. ELVESZ ₈₈ ¹ = elemel vmit	8. ÁRT ₂₆ ¹ = kárt okoz
H ₃₆ ² = elpusztul	H ₂ ² = vmibe -ja magát
4. KIVESZ ₆₇ ¹ = kiemelve kezébe vesz	9. MEGVESZ ₂₆ ¹ = megvásárol
H ₄ ² = kipusztul	H ₂ ² = veszettség tör ki rajta
5. VALL ₄₅ ¹ = erősen hisz; állít	10. ₂ FELHAJT ₁₆ ¹ = ruhát; italt
H ₂ ² = kárt, kudarcot	₁ H ₂ ² = állatot

11. MEGÉR ₁₅ ¹ = időt, kort, eseményt	17. BEHAJT ₅ ¹ = állatot; követelést; járművet
H ₁₅ ² = értékben megfelelő	H ₂ ² = hajlít
12. MEGÜL ₉ ¹ = lovat	18. KIRÁNT ₃ ¹ = gyorsan kihúz
H ₂ ² = ünnepet	H ₂ ² = húst
13. ₂ MEGHAJT ₇ ¹ = testrészt, tárgyat meghajlít	19. HAJTAT ₂ ¹ = állatot; járművet
₁ H ₁ ² = állatot, gépet	H ₁ ² = növényt
14. ₂ ÖSSZEVEVSZ ₇ ¹ = veszekedik	20. BETŰZ ₁ ¹ = betűnként olvas
₁ H ₁ ² = összevásárol	H ₁ ² = betűz vmit vhova
15. ₂ LEVELEZ ₆ ¹ = levelet írogat	21. ŐRLET ₁ ¹ = örölet
₁ H ₃ ² = növényt	H ₁ ² = örlemény
16. ₂ ODAVESZ ₆ ¹ = magához vesz	22. OLT ₁ ¹ = tüzet, szomjat, meszet
₁ H ₁ ² = ott pusztul	H ₁ ² = embert, állatot, fát

A 11., illetőleg a 20., 21. és 22. homonimapárnak mindkét tagja azonos gyakoriságú. — A H²-ők gyakorisági indexe — az 1., 3., 6. és 11. kivételével — nem haladja meg a 4-es számot, ami ezeknek a homonimatagoknak csekély megterheltségére (műfaji kötöttségére) utal.

1.1.3. H¹ i ↔ H² fn

1. ALL ₈₅₆ ¹ ↔ H ₃₈ ²	9. SEJT ₆₄ ¹ ↔ H ₁₃ ²
2. VÁR ₄₈₅ ² ↔ H ₃₁ ²	10. CSAP ₄₉ ¹ ↔ H ₁₅ ²
3. ÉL ₄₃₇ ² ↔ H ₃₅ ²	11. DOB ₄₆ ¹ ↔ H ₉ ²
4. HALL ₄₁₂ ¹ ↔ H ₂₃ ²	12. ZÁR ₃₈ ¹ ↔ H ₁₉ ²
5. ÉR ₂₇₀ ¹ ↔ H ₂₂ ²	13. SZÁN ₃₃ ¹ ↔ H ₃ ²
6. SÍR ₁₂₄ ¹ ↔ H ₅₉ ²	14. FŰZ ₁₇ ² ↔ H ₃ ²
7. KÖVET ₁₀₉ ¹ ↔ H ₃₁ ²	15. CSAVAR ₁₅ ¹ ↔ H ₃ ²
8. NYIT ₁₀₅ ¹ ↔ H ₁ ²	16. SODOR ₁₃ ¹ ↔ H ₄ ²

$$17. \text{TÁR}_{13}^2 \leftrightarrow \text{H}_4^2$$

$$20. \text{FOGAT}_4^1 \leftrightarrow \text{H}_2^2$$

$$18. \text{MENETEL}_7^1 \leftrightarrow \text{H}_1^2$$

$$21. \text{VARRAT}_3^1 \leftrightarrow \text{H}_1^2$$

$$19. \text{TEGEZ}_6^1 \leftrightarrow \text{H}_1^2$$

$$22. \text{ZÚZ}_1^1 \leftrightarrow \text{H}_1^2$$

Ebből a csoportból kiváltak az alább következő homonimák. Megokolás: a gyakorisági tényező megváltoztatta e homonimapárok hagyományos belső sorrendjét.

$$1.1.4. \text{H}_1^1 \text{ fn} \leftrightarrow \text{H}_1^2 \text{ 1}$$

$$1. \text{FEJ}_{701}^1 \leftrightarrow \text{H}_2^2$$

$$8. \text{TŰZ}_{79}^1 \leftrightarrow \text{H}_{23}^2$$

$$2. \text{FAL}_{247}^1 \leftrightarrow \text{H}_{20}^2$$

$$9. \text{ZAVAR}_{63}^1 \leftrightarrow \text{H}_{35}^2$$

$$3. \text{SZÍV}_{195}^1 \leftrightarrow \text{H}_{35}^2$$

$$10. \text{MONDAT}_{62}^2 \leftrightarrow \text{H}_1^2$$

$$4. \text{NYOM}_{120}^1 \leftrightarrow \text{H}_{54}^2$$

$$11. \text{CSAPAT}_{50}^1 \leftrightarrow \text{H}_2^2$$

$$5. \text{ÉG}_{116}^1 \leftrightarrow \text{H}_{76}^2$$

$$12. \text{HAL}_{36}^1 \leftrightarrow \text{H}_7^2$$

$$6. \text{TEREM}_{90}^1 \leftrightarrow \text{H}_{30}^2$$

$$13. \text{FAGY}_8^1 \leftrightarrow \text{H}_5^2$$

$$7. \text{ING}_{84}^1 \leftrightarrow \text{H}_2^1$$

A belső helycsere 36,66 %-kal csökkentette az előző csoport homonimáinak számát.

$$1.1.5. \text{H}_1^1 \text{ mn} \leftrightarrow \text{H}_2^2 \text{ mn}$$

$$1. \text{KÉPES}_{52}^1 = \text{képességgel bíró}$$

$$\text{H}_6^2 = \text{képeket tartalmazó}$$

$$5. \text{SEBES}_{12}^1 = \text{gyors}$$

$$\text{H}_2^2 = \text{sebekkel borított}$$

$$2. \text{DÉLI}_{28}^1 = 12 \text{ órai}$$

$$\text{H}_7^2 = \text{dél (égtáj) felőli}$$

$$6. \text{HOMOKOS}_5^1 = \text{homokkal borított}$$

$$\text{H}_1^2 = \text{homoszexuális}$$

$$3. \text{KÉPTELEN}_{22}^1 = \text{képességgel nem bíró}$$

$$\text{H}_1^2 = \text{kép nélküli}$$

$$7. \text{UJJÚ}_4^1 = \text{ruha}$$

$$\text{H}_3^2 = \text{ember, állat}$$

$$4. \text{HEGYES}_{18}^1 = \text{csúcsos (tárgy, szerszám)}$$

$$\text{H}_2^2 = \text{hegyekkel borított}$$

$$8. \text{ALMÁS}_1^1 = \text{gyümölcsös}$$

$$\text{H}_1^2 = \text{tárgytalan (argó)}$$

1.1.6. H^1 fn \leftrightarrow H^2 mn

1. DERÉK ₇₀ ¹ = testrész	5. ₂ PARTI ₉ ¹ = házasulandó személy
H_{38}^2 = megbecsülést érdemlő	H_{18}^2 = parton, part mellett levő
2. ŐSZ ₄₃ ¹ = évszak	6. KAPÁS ₂ ¹ = kézhez ~
H_{27}^2 = szín	H_1^2 = aki kapál
3. ₂ INAS ₁₃ ¹ = tanonc	7. ₂ GENERÁLIS ₂ ¹
H_{15}^2 = amiben ín van	H_{11}^2
4. PIPA ₁₃ ¹	
H_1^2 = mérges (argó)	

1.1.7. H^1 nm \leftrightarrow H^2 nm

1. TE₆₅₈¹ = 1. sz. 2. szem.
 H_{11}^2 = tbsz. 2. szem.

1.1.8. H^1 fn \leftrightarrow H^2 hsz

1. PONT ₅₄ ¹	2. TÖK ₇ ¹ = növény; here stb.
H_{14}^2	H_1^2 = tökéletesen: ~mind-egy (argó)

1.1.9. H^1 mn \leftrightarrow H^2 fn

1. RAVASZ ₂₂ ¹ = furfangos	2. TENGERI ₆ ¹
H_3^2 = puskán, pisztolyon	H_3^2 = kukorica

1.1.10. H^1 isz \leftrightarrow H^2 msz

1. AHA₇¹ = hirtelen észbekapás
 H_2^2 = igenlés

1.1.11. H^1 msz \leftrightarrow H^2 msz

1. HE₁¹ = megszólítás, kérdés után; nyomósítás
 H_1^2 = fölény, gúny

1.1.12. H^1 ksz \leftrightarrow H^2 fn

1. ₂S₃₀₃₉¹ \leftrightarrow H_4^2

1.1.13. H^1 i \leftrightarrow H^2 szn

1. HAT₉₃₂¹ \leftrightarrow H_{99}^2

- 1.1.14. H^1 ksz \leftrightarrow H^2 ik
1. MEG₉₆₂¹ \leftrightarrow H^2_{54} = szómondatként: nincs meg
- 1.1.15. $2H^1$ fn \leftrightarrow $1H^2$ szn
1. 2HÉT₂₂₉¹ \leftrightarrow $1H^2_{73}$
- 1.1.16. H^1 hsz \leftrightarrow H^2 fn
1. OTTHON₁₁₄¹ \leftrightarrow H^2_{48}
- 1.1.17. $2H^1$ szn \leftrightarrow $1H^2$ i
1. 2HÁT₉₉¹ \leftrightarrow $1H^2_{36}$
- 1.1.18. $2H^1$ hsz \leftrightarrow $1H^2$ i
1. 2ELÜL₄₇¹ \leftrightarrow $1H^2_5$
- 1.1.19. H^1 i \leftrightarrow H^2 hsz
1. KIVÁLT₁₅¹ \leftrightarrow H^2_3
- 1.1.20. H^1 mn \leftrightarrow H^2 isz
1. HŰ₁₅¹ = hűséges
 H^2_5

Ide soroljuk azt a huszonhárom homonimapárt, amelyeknek bármely tagja, vagy akár mind a két egyede — a KHj. alapján is — több szófajú. Egyik-másik szófaj valamelyik homonimatagban (részkorpuszunkban) \emptyset gyakoriságú, azaz rejtett. Ezeket a homonimapárokat is itt mutatjuk be: hiszen több szófajúság fennálltával valamelyik szófaj récesszív volta véleményünk szerint az adott homonimatag belügye.

- 1.2.1. H^1 szfⁿ \leftrightarrow H^2 szf¹
1. MAGA₂₀₃₆¹:vhn \leftrightarrow H^2_{700} :szemnm = magázásban
4:hsz
1:fn
2. 2HÁT₇₄₅¹:hsz \leftrightarrow $1H^2_{172}$:fn
94:ksz
28:msz
3. MAJD₇₂₃¹:módsz = időről \leftrightarrow H^2_{31} :módsz = majdnem, csaknem
19:ksz-szerűen = aztán
4. 2IGEN₄₂₈¹:msz \leftrightarrow $1H^2_{103}$:hsz = nagyon
11:fn
10:módsz
5. 2ELÉG₁₆₃¹:mn \leftrightarrow $1H^2_4$:i
110:hsz
29:fn

6. ${}^2\text{BÁR}^1_{182:\text{ksz}} \leftrightarrow {}^1\text{H}^2_{12:\text{fn}}$
16:hsz
7. $\text{BIZTOS}^1_{155:\text{mn}} = \text{kétségtelen} \leftrightarrow \text{H}^2_{5:\text{fn}} = \text{rendőr}$
20:hsz
3:msz
2:fn
8. $\text{JOB}^1_{75:\text{mn}} = \text{a bal ellentéte} \leftrightarrow \text{H}^2_{5:\text{hsz}}$
53:fn
9. ${}^2\text{KÖZ}^1_{49:\text{fn}} = \sim\text{ség}, \sim\text{e van vmihez} \leftrightarrow {}^1\text{H}^2_{5:\text{fn}} = \text{tér}, \text{idő}$
 $\emptyset:\text{mn} = \text{közös}$
10. $\text{RENGETEG}^1_{45:\text{szn}} = \text{sok} \leftrightarrow \text{H}^2_{8:\text{fn}} = \text{öserdő, vadon}$
11:mn = roppant nagy
11. $\text{FELETTE}^1_{31:\text{hsz}} \leftrightarrow \text{H}^2_{2:\text{hsz}} = \text{nagyon}$
 $\emptyset:\text{nu}$
12. $\text{FEL}^1_{28:\text{hsz}} \leftrightarrow \text{H}^2_{2:\text{ik}}$
1:msz
 $\emptyset:\text{fn}$
13. $\text{BE}^1_{7:\text{hsz}} = \text{befelé} \leftrightarrow \text{H}^2_{3:\text{hsz}} = \text{be jó}$
7:ik = gyere *be*

1.2.2. $\text{H}^1 \text{ szf}^1 \leftrightarrow \text{H}^2 \text{ szf}^n$

1. $\text{HÍV}^1_{159:\text{i}} \leftrightarrow \text{H}^2_{24:\text{fn}} = \text{hívek, híve}$
5:mn = hív
2. $\text{FORMA}^1_{45:\text{fn}} = \text{alak} \leftrightarrow \text{H}^2_{7:\text{fn}} = \text{vmi cipő formát visel}$
2:mn = tízéves forma gyerek
3. ${}^2\text{TIZEDES}^1_{25:\text{fn}} = \sim \text{rendfokozatú} \leftrightarrow {}^1\text{H}^2_{1:\text{fn}}$
személy; inas $\emptyset:\text{mn} = \sim \text{tört, mérleg}$
4. $\text{MERŐ}^1_{8:\text{mn}} = \text{csupa, valóságos} \leftrightarrow \text{H}^2_{7:\text{mn}} = \text{merek}$
2:hsz = csupán, pusztán
5. $\text{TULAJDON}^1_{9:\text{fn}} = \text{vagyon, érték} \leftrightarrow \text{H}^2_{6:\text{nm}} = \text{saját}$
 $\emptyset:\text{hsz} = \sim \text{az}$
 $\emptyset:\text{mn} = \text{sajátos}$

1.2.3. $\text{H}^1 \text{ szf}^n \leftrightarrow \text{H}^2 \text{ szf}^n$

1. $\text{TÚL}^1_{73:\text{nu}} \leftrightarrow \text{H}^2_{67:\text{hsz}} = \text{túlságosan sok}$
8:hsz = a szemközti oldalon $\emptyset:\text{ik} = \text{túltáplál}$
 $\emptyset:\text{ik} = \text{túlmege, túlél}$
2. $\text{NEGYED}^1_{17:\text{trszn}} \leftrightarrow \text{H}^2_{5:\text{srszn}}$
3:fn = városrész $\emptyset:\text{fn} = \text{zene}$
3. ${}^2\text{HARMAD}^1_{16:\text{srszn}} \leftrightarrow {}^1\text{H}^2_{1:\text{trszn}}$
 $\emptyset:\text{fn} = \text{terc a zenében}$ $\emptyset:\text{fn}$

1.3.3. $H^1 \leftrightarrow H^2 \leftrightarrow H^3 \leftrightarrow H^4$

1. ${}^2\text{EGY}^1_{3527:\text{ne}} \leftrightarrow {}^1\text{H}^2_{1471:\text{szn}} \leftrightarrow {}^4\text{H}^3_{15:\text{nm}} \leftrightarrow {}^3\text{H}^4_{1:\text{hsz}} = \text{"egy har-
minc"} = \text{kb. } 30$

B. Köztes homonimák

2.1.1. $H^1 \leftrightarrow H^2 \leftrightarrow [H^3]$

1. $\text{VAN}^1_{8224:\text{i}} \leftrightarrow \text{H}^2_{1:\text{fn}} = \text{vaygon} \leftrightarrow \text{H}^3_{\emptyset:\text{fn}} = \text{névben}$
2. ${}^2\text{DE}^1_{3892:\text{ksz}} \leftrightarrow {}^1\text{H}^2_{50:\text{hsz}} = \text{de szép!} \leftrightarrow \text{H}^3_{\emptyset} = \text{idegen névben}$
4:msz
3. $\text{HA}^1_{2290:\text{ksz}} \leftrightarrow \text{H}^2_{4:\text{isz}} \leftrightarrow \text{H}^3_{\emptyset:\text{msz}}$
1:hsz
 $\emptyset:\text{fn}$
4. $\text{NE}^1_{779:\text{msz}} \leftrightarrow \text{H}^2_{3:\text{isz}} \leftrightarrow \text{H}^3_{\emptyset:\text{msz}} = \text{Ne te ne!}$
8:isz
2:ksz
5. $\text{ÍR}^1_{179:\text{i}} \leftrightarrow \text{H}^2_{1:\text{fn}} = \text{kenőcs} \leftrightarrow \text{H}^3_{\emptyset:\text{fn}} = \text{nép}$
6. ${}^3\text{TÉR}^1_{74:\text{fn}} \leftrightarrow {}^1\text{H}^2_{29:\text{i}} = \sim \text{vhová} \leftrightarrow {}^2\text{H}^3_{\emptyset:\text{i}} = \text{fér}$
7. ${}^2\text{VOLT}^1_{45:\text{mn}} = \text{volt} \leftrightarrow {}^1\text{H}^2_{6:\text{si}} = \text{írtam} \leftrightarrow \text{H}^3_{\emptyset:\text{fn}} = \text{villamos}$
elnök
volt
2:fn. = *voltra*
nem adnak
feszültség
8. $\text{FELÜL}^1_{37:\text{i}} \leftrightarrow \text{H}^2_{29:\text{hsz}} \leftrightarrow \text{H}^3_{\emptyset:\text{ik}} = \text{szómondatként}$
 $\emptyset:\text{mn}$
9. $\text{ÍZ}^1_{28:\text{fn}} = \text{lekvár} \leftrightarrow \text{H}^2_{15:\text{fn}} = \text{emberi vég-} \leftrightarrow \text{H}^3_{\emptyset:\text{fn}} = \text{betegség}$
tagon
10. $\text{LES}^1_{28:\text{i}} \leftrightarrow \text{H}^2_{4:\text{fn}} \leftrightarrow \text{H}^3_{\emptyset} = \text{idegen névelő}$
11. $\text{LE}^1_{25:\text{hsz}} \leftrightarrow \text{H}^2_{7:\text{ik}} \leftrightarrow \text{H}^3_{\emptyset} = \text{idegen névelő}$
12. $\text{VAJ}^1_{12:\text{fn}} \leftrightarrow \text{H}^2_{1:\text{msz}} \leftrightarrow \text{H}^3_{\emptyset:\text{isz}} = \text{fájdalom}$
 $\emptyset:\text{hsz}$
13. ${}^2\text{SZEG}^1_{9:\text{fn}} \leftrightarrow {}^1\text{H}^2_{4:\text{i}} \leftrightarrow \text{H}^3_{\emptyset:\text{fn}} = \text{szeglet}$
14. $\text{RING}^1_{7:\text{i}} \leftrightarrow \text{H}^2_{3:\text{fn}} = \text{szorító} \leftrightarrow \text{H}^3_{\emptyset:\text{fn}} = \text{tökések alkalmi társulása}$
15. $\text{KÖLT}^1_{5:\text{i}} = \text{madár} \leftrightarrow \text{H}^2_{1:\text{i}} = \text{pénzt} \leftrightarrow \text{H}^3_{\emptyset:\text{i}} = \text{verset}$
16. $\text{KELET}^1_{3:\text{fn}} = \text{égtáj} \leftrightarrow {}^3\text{H}^2_{1:\text{fn}} = \text{kelendőség} \leftrightarrow {}^2\text{H}^3_{\emptyset:\text{fn}} = \text{dátum}$
17. ${}^2\text{HAJTÁS}^1_{1:\text{fn}} = \text{ruhán} \leftrightarrow {}^3\text{H}^2_{1:\text{fn}} = \text{sarjé} \leftrightarrow {}^1\text{H}^3_{\emptyset:\text{fn}} = \text{állaté}$

- 2.1.2. $H^1 \leftrightarrow H^2 \leftrightarrow [H^3 \leftrightarrow H^4]$
1. $TI_{65}^1:szemnm \leftrightarrow 4H^2_{1}:msz = morze- \leftrightarrow 2H^3_{\emptyset}:fn = zene \leftrightarrow 3H^4_{\emptyset}:msz$
jel
 2. $HO_{57}^1:fn \leftrightarrow 4H^2_{1}:msz = te- \leftrightarrow 2H^3_{\emptyset}:fn = hónap \leftrightarrow 3H^4_{\emptyset}:isz = öröm$
relő
 3. $AR_{51}^1:fn = pénz- \leftrightarrow H^2_{10}:fn = víz- \leftrightarrow H^3_{\emptyset}:fn = cipész- \leftrightarrow H^4_{\emptyset}:fn = te-
érték ár szerszám rületmér-
ték$

- 2.1.3. $H^1 \leftrightarrow H^2 \leftrightarrow [H^3 \leftrightarrow H^4 \leftrightarrow H^5]$
1. $HAI_{189}^1:fn \leftrightarrow 3H^2_{1}:isz = bá- \leftrightarrow 2H^3_{\emptyset}:fn = pad- \leftrightarrow H^4_{\emptyset}:msz = állat- \leftrightarrow$
nat lás terelő
 $\leftrightarrow H^5_{\emptyset}:msz = figyelemkeltő$

- 2.1.4. $H^1 \leftrightarrow H^2 \leftrightarrow H^3 \leftrightarrow [H^4]$
1. $HAI_{37}^1:i = űz \leftrightarrow H^2_{12}:i = haj- \leftrightarrow H^3_{3}:i = sar- \leftrightarrow H^4_{\emptyset}:i = mondogat
lít jat$

- 2.1.5. $H^1 \leftrightarrow H^2 \leftrightarrow H^3 \leftrightarrow [H^4 \leftrightarrow H^5]$
1. $3E_{170}^1:nm \leftrightarrow 4H^2_{6}:msz = Ehol \leftrightarrow 1H^3_{1}:fn = betű \leftrightarrow 2H^4_{\emptyset}:fn = zenei \leftrightarrow$
van el hang
 $\leftrightarrow H^5_{\emptyset}:isz = eh!$

2. $3SZAZAD_{36}^1:fn \leftrightarrow 4H^2_{15}:fn = kato- \leftrightarrow 2H^3_{1}:srszn \leftrightarrow 1H^4_{\emptyset}:trszn \leftrightarrow$
nai $\emptyset:fn = század-
rész$
 $\leftrightarrow H^5_{\emptyset}:hatlszn$

- 2.1.6. $H^1 \leftrightarrow H^2 \leftrightarrow H^3 \leftrightarrow H^4 \leftrightarrow [H^5 \leftrightarrow H^6 \leftrightarrow H^7 \leftrightarrow H^8]$
1. $A_{11}^1:fn = betű \leftrightarrow H^2_{1}:fn = zenei \leftrightarrow H^3_{1}:néve- \leftrightarrow H^4_{1}:msz = nyomó- \leftrightarrow$
hang lő sító
 $\leftrightarrow H^5_{\emptyset}:msz = A, hallod? \leftrightarrow H^6_{\emptyset}:isz = bosszú- \leftrightarrow H^7_{\emptyset}:fn = rövidf- \leftrightarrow$
ság tés
 $\leftrightarrow H^8_{\emptyset}:idegen szó$

A H^3 -at, vagyis az *a* határozott névelőt a KHj. *tudomásul veszi*, de nem jelöli; a GySz.-ben ezért nincs róla számadat.

Itt hívjuk föl a figyelmet arra, hogy a KHj. a névmási, illetőleg határozószói szófajon belül a kérdő névmást és határozószót, a vonatkozó névmást és határozószót, a határozatlan névmást és határozószót, az általános névmást és határozószót meg a kérdő-felkiáltó névmást és határozószót szintén homonimának tekinti, s ebből adódóan a GySz. is akként kezeli (kódolja) őket. Ezeknek a

sajátszerű homonimáknak a tárgyalásától — a homonimapárok, illetve -csoportok csekély és hézagos volta miatt — itt el kell tekintenünk. Ezért ebből az anyagból csak néhány példát mutatunk be:

1. ${}^1_{\text{HOGY}}{}_{7222:\text{ksz}} \leftrightarrow {}^2_{\text{H}}{}_{\text{hsz}} \begin{cases} \text{khsz}_{200} \\ \text{kfhsz}_{28} \\ \text{vhsz}_{23} \end{cases}$
2. ${}^1_{\text{MINT}}{}_{1607:\text{ksz}} \leftrightarrow {}^2_{\text{H}}{}_{128:\text{ksz}} = \text{-ként (mint} \leftrightarrow {}^3_{\text{H}}{}_{\text{hsz}} \begin{cases} \text{vhsz}_{37} \\ \text{khsz}_{18} \\ \text{kfhsz}_9 \end{cases}$
 bírő = bírő-
 ként)
3. $\text{VALAMENNYI}_{\text{nm}} \begin{cases} \text{ánm}_{75} \\ \text{hatlnm}_6 \end{cases}$
4. $\text{HÁNYSZOR}_{\text{hsz}} \begin{cases} \text{kfhsz}_{14} \\ \text{khsz}_{13} \\ \text{vhsz}_3 \end{cases}$

Ezeknek a homonimáknak a gyakorisági adatait az alábbi táblázat tartalmazza:

1. knm	2583	1. khsz	1399
2. vnm	2446	2. hatlhsz	327
3. hatlnm	1518	3. vhsz	101
4. ánm	324	4. áhsz	49
5. kfnm	314	5. kfhsz	47

A tanulmányunkban bemutatott homonimaanyag alapján — összefoglalóan — a következőket állapíthatjuk meg: A gyakorisági tényező helycserét idézett elő hetvenhárom homonimapárban, illetőleg -csoportban. Ez a tény felhívja a figyelmünket arra, hogy bizonyos — gyakorlati, nyelvtanulási stb. — esetekben a gyakorisági tényezővel is számolnunk kell a homonimák belső sorrendjének megállapításakor. — Az anyag azt tanúsítja, hogy a TH-ák és KH-ák együttes százalékában (25,20 %) úgy tükröződik a GySz. első kötetének a teljes korpuszhoz viszonyított részaránya, mint csöppben a tenger.

Rövidítések jegyzéke

á	= általános	msz	= mondatzó
birtnm	= birtokos névmás	ne	= névelő
fn	= főnév	nm	= névmás
hatl	= határozatlan	nu	= névutó
hsz	= határozószó	prep	= prepozíció
i	= ige	srszn	= sorszámnev
ik	= igekötő	szemnm	= személyes névmás
isz	= indulatszó	szf	= szófaj
kfhsz	= kérdő-felkiáltó határozószó	si	= segédige
kfnm	= kérdő-felkiáltó névmás	szn	= számnev
khsz	= kérdő határozószó	tbsz	= többes szám
knm	= kérdő névmás	trszn	= törtszámnev
ksz	= kötőszó	vhnm	= visszaható névmás
mn	= melléknév	vhsz	= vonatkozó határozószó
módsz	= módosító szó	vnm	= vonatkozó névmás

ОМОНИМИЯ И ЧАСТОТНОСТЬ

Каталин Мокань, Шандор Мокань

Для готовящегося "Частотного словаря современного венгерского языка" были определены четыре функционально-речевые сферы: художественная проза, драматургия, научные и публицистические тексты, газетные и журнальные тексты. Каждой группе отведена одна четверть выборки, около 500 тысяч словоупотреблений. Первый том данного словаря подготовлен к печати. Он составлен по текстам художественной прозы.

В статье рассматриваются омонимы (их всего почти 400) встречающихся в первом томе "Частотного словаря современного венгерского языка". Причем прежде всего и больше всего омонимы интересуют авторов с точки зрения жанровой принадлежности в свете статистических данных. Как внешняя, так и внутренняя последовательность разных типов омонимов регулируются в статье не традицией, а статистическими данными. Авторы заключают: в дальнейшем изучение характера статистических распределений омонимов даст интересные сведения об их расслоении в разных функционально-речевых сферах.